

NORMALIZAREA

1. Norme și influență socială

Ceea ce ne frapază la un grup social, adică la un ansamblu de persoane aflate în interacțiune față în față, este similaritatea atitudinilor și conduitelor, care face ca, în multe situații, grupul să acționeze aidoma unui singur individ. În mod firesc, cercetările de pionierat în domeniul fenomenelor de grup și în cel al influenței sociale și-au propus să abordeze acest fenomen al uniformității. S-a înțeles repede că nici imitația (influența exercitată de modele superioare), nici facilitarea socială nu pot oferi explicații mulțumitoare.

Sursele posibile ale acestei uniformități de comportament erau în număr de trei: (a) similaritatea afinităților pe care membrii le avuseseră înainte de a se constitui grupul - dar aceasta presupunea o viziune individualistă asupra grupului și un immobilism al acestuia ; (b) influențele similare ce acționează din exterior asupra fiecăruia din membrii grupului - o explicație ce probează aceleași deficiențe ; (c) influența reciprocă a membrilor grupului. Ipoteza din urmă părea cea mai validă și avea să conducă la constituirea unui domeniu al psihologiei sociale și mai apoi a unei științe de sine stătătoare: dinamica grupului.

Conceptul crucial, exprimând puterea fiecăruia din membrii asupra celuilalt și a grupului asupra tuturor fusese de mult inventat : norma de grup. Dar pînă atunci nici o cercetare nu-i oferise un fundament experimental. Cel ce s-a încumetat să o facă, demonstrînd magistral forța și subtilitatea metodei experimentale, a fost Muzafer Sherif, a cărui credință era că normele sociale apar ca să ghideze comportamentul în situații ambigue.

2. Formarea normelor și conformismul

Într-un fel, cercetările în domeniul normalizării se situează în continuarea celor efectuate asupra facilitării sociale. În orice caz, momentul dispariției interesului pentru fenomenele de co-prezență și co-acțiune coincide cu cel al nașterii noii paradigme, ce va domina influența socială mai bine de 30 de ani : conformismul. Normalizarea, fenomenul pe care intenționăm să-l tratăm în aceste rînduri, a fost multă vreme asimilată conformismului. Dacă acceptăm o definiție a

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 9

conformismului de tipul “acceptarea de către indivizi a normei de grup”, înțelegem starea de lucruri din epocă.

În general, cei ce ignoră termenul de normalizare și tratează experimentele lui Sherif în strânsă legătură cu cele ale lui Asch, remarcă totuși că avem de-a face cu două dinamici diferite, una ilustrând influența informațională, iar cealaltă influența normativă. Mai mult, se consideră că normalizarea ilustrează schimbarea profundă a atitudinilor, acceptarea privată, în vreme ce intervenția sursei în situația Asch conduce la conformism public.

Moscovici pledează hotărât pentru specificitatea procesului de normalizare. După opinia acestui autor (1979), influența socială se poate manifesta sub trei forme : conformism, normalizare și inovație. Deși suntem departe de a socoti taxonomia aceasta completă, o acceptăm pentru moment, căci ea furnizează criterii utile pentru înțelegerea formării normelor ca proces distinct de influență socială. Din acest punct de vedere, normalizarea implică în mod necesar influența reciprocă a membrilor grupului. Ea se produce în cazurile în care membrii grupului au competență egală și sunt relativ puțin dispuși să impună propria poziție celorlalți. Fenomenul fundamental în situațiile de normalizare constă în inexistența unei norme stabilite dinainte, pe care grupul ar impune-o indivizilor fără ca el însuși să fie sensibil la poziția acestora. Lipsa consensului majorității cu privire la răspunsul corect face ca membrii, nesiguri pe răspunsurile lor, să exercite influență unul asupra altuia și să sfișească prin a adopta o normă comună, ce întrunește adeziunea tuturor și exprimă poziția grupului față de stimulul respectiv.

Am remarcat deja că travaliul lui Sherif intra în concurență cu cercetările asupra facilitării sociale. Să observăm că, mai mult decât atât, disputa dintre cele două linii de cercetare, dintre cei doi fondatori ai psihologiei sociale experimentale, Floyd Allport și Muzafer Sherif a însemnat de fapt ciocnirea dintre individualism și gestaltism. Allport, într-o epocă în care un demers experimental se mai putea funda pe o filosofie, respingea pe Hegel, cu ideile lui despre spiritul colectiv, ca și pe mult mai pozitivistul Durkheim; el opunea reprezentărilor colective ale celui din urmă ideea că grupul nu reprezintă nimic mai mult decât suma membrilor săi. Dimpotrivă, Sherif va susține că grupul constituie o entitate unică, deosebită de fiecare individ în parte și de adăugarea lor. Cercetările asupra formării normelor de grup au fost inspirate tocmai de această idee. El va arăta că în domeniul perceptiv interacțiunea indivizilor conduce la construirea unor

Cursul 9

norme comune, diferite de standardele individuale și preluate de indivizii care-și abandonează propriile norme.

3. Demersul experimental al lui Sherif

Pentru a reproduce în laborator situațiile din viața cotidiană în care realitatea fizică este ambiguă, neconstrângătoare, îngăduind alegerea unei poziții, Sherif a ales efectul auto-cinetic. Acest fenomen, cunoscut pînă atunci astronomilor și fizicienilor, constă în faptul că în întuneric deplin un punct luminos fix apare ochiului uman ca aflîndu-se în mișcare. Distanța pe care se deplasează punctul diferă de la un individ la altul, dar rămîne relativ constantă la același individ.

Cercetătorul a organizat ședințe individuale și ședințe de grup. În cadrul celor dintîi el cerea subiecților să dea estimări succesive ale deplasărilor punctului luminos. În ședințele de grup subiectul are de îndeplinit aceeași sarcină numai că de data aceasta se află în compania altor doi subiecți care-și rostesc și ei aprecierile cu voce tare. În urma analizei rezultatelor din experimentele individuale, Sherif a ajuns la concluzia că, în decursul mai multor estimări, fiecare individ își formează o manieră de a percepe mișcarea punctului luminos, o normă individuală ce guvernează, îndată după ce a fost făurită, percepția individului asupra deplasărilor. Este evident că norma aceasta îl ajută pe subiect să introducă o structură și un înțeles în situația ambiguă și, în plus, îl face să fie constant, în acord cu el însuși. Cît privește situația în care indivizi cu norme deja construite formează un grup de evaluatori, se constată că oricît de diferite ar fi percepțiile lor la început, ei ajung să stabilească o normă întrunind adeziunea tuturor, superioară normelor individuale întrucît instaurează consensul. Confirmînd o ipoteză foarte îndrăzneată, Sherif a arătat că în ședințele individuale ce urmează ședințelor de grup, subiecții utilizează norma colectivă - indiciu convingător al acceptării ei private, întrucît apelul la normă se petrece în lipsa presiunii grupului.

Una din consecințele însemnate ale procesului de normalizare o constituie faptul că avînd posibilitatea să participe activ la elaborarea normei comune, membrii grupului vor susține ulterior cu tărie norma și se vor arăta rezistenți în fața schimbării. O a doua consecință se referă la întărirea coeziunii grupului (Leyens, 1979). Participînd la o negociere în care ceilalți au făcut tot

Cursul 9

atîtea concesiile ca și el, și constatînd similaritatea dintre propria opinie și cea a grupului, subiectul va fi într-o măsură mai mare atras de grup.

4. Explicații ale efectelor de convergență

În privința mecanismelor ce subîntind acest proces, Sherif însuși n-a oferit prea multe explicații. În opinia lui, factorul fundamental îl constituie lipsa criteriului obiectiv pentru determinarea exactității judecăților. Mecanismul psihologic ce intervine în situațiile individuale, ca și în situațiile de grup este cîștigarea certitudinii prin fixarea unor repere.

O explicație mai ambițioasă găsim la Floyd Allport (1924), care în cercetările asupra efectului publicului constatare și el o moderare a judecăților. În prezența altora subiecții săi apreciau mirosuri respingătoare ca mai puțin respingătoare și mirosuri deosebit de plăcute ca mai puțin plăcute. Implicînd conceptul de concesiile reciproce, ce va face carieră în sfera influenței sociale, el arăta că indivizii converg spre o valoare centrală ca să evite dezacordul cu ceilalți : o judecată moderată are mai multe șanse de a întruni adeviziunea celorlalți. Deși efectul de convergență descris de Sherif nu presupune neapărat adoptarea valorii centrale ca normă, explicația lui Allport merită reținută. Ea a inspirat o alta, a lui Moscovici și Ricateau (1972), autori ce susțin că principala trăsătură a procesului de normalizare este evitarea conflictului. În emiterea judecăților cu privire la traiectoria punctului luminos, subiecții ar fi puțin implicați și de aceea, gata la o serie de concesiile ce le-ar putea aduce consensul cu ceilalți.

5. Alte cercetări asupra normalizării

Orice explicație ar primi, normalizarea constituie o modalitate specifică de influență, reglată de un mecanism specific. Confuzia cu ceea ce numim în mod curent conformism a prilejuit-o Sherif însuși, care a realizat, păstrînd aproximativ același montaj experimental, studii care duc mai curînd cu gîndul la conformism. De pildă, a cerut unui complice, dotat cu prestigiu să mențină o normă extremă în fața unui subiect naiv (Sherif, 1953). Un studiu de conformism înlăuntrul paradigmei efectului auto-cinetic au realizat Jacobs și Campbell (1961). Ei confruntă subiectul naiv, care în ședințele individuale își construise o normă de 3-4 cm., cu un grup de trei complici ai experimentatorului susținînd în mod consecvent o normă de 15-16 cm. Cum era de

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 9

așteptat, subiectul cedează în fața presiunii majoritare declarînd că și în opinia lui mișcarea măsoară 15-16 cm. Fapt foarte interesant, el va aplica această normă și în estimările pe care le va face ulterior, în ședința individuală.

După cum se știe, lucru acesta nu se întîmplă în situația Asch, ceea ce ne îngăduie să tragem concluzia că ambiguitatea situației și incertitudinea subiectului constituie condiția cardinală a obținerii acceptării private. Într-un studiu bazat pe o ipoteză similară, Sperling (1946; citat de Sherif și Sherif, 1956) a dezvăluit subiecților că efectul auto-cinetic este în întregime subiectiv, iar mișcarea punctului luminos este o iluzie. Desigur, procentajul subiecților ce se lasă influențați scade, dar nu știm dacă și cel al subiecților care, lăsîndu-se totuși influențați, au interiorizat norma.

Sherif considerase evident faptul că indivizii cu statut înalt exercită mai multă influenșă și deci norma lor se găsește mai aproape de norma comună decît a oricărui alt membru al grupului, dar subliniase că și ei acești indivizi sunt influenșăți de ceilalți. Sampson (1968) a reluat ideea diferențelor de statut în efectul de convergență și, utilizînd tot un dispozitiv auto-cinetic, a încercat să testeze ipoteza potrivit căreia membrul cu statut înalt impune norma. El a constatat însă că în perechile cu diferență de statut are loc o persistență a normelor individuale. E adevărat că membrii fiecărei perechi (autorul și-a realizat cercetarea într-o mănăstire, încît diadele erau compuse dintr-un călugăr și un novice), în afara statutului se deosebeau și din punct ideologic, fapt ce ar putea explica lipsa convergenței.

Un efect interesant a evidențiat un studiu al lui Lemaine, Lasch și Ricateau (1971-1972), care a intenționat să trateze tocmai rolul divergenței ideologice în normalizare. În cadrul aceluiași model experimental ce face apel la efectul auto-cinetic, subiectul se confruntă fie cu un complice despre care deține informații că-i împărtășește opțiunile ideologice, fie cu unul avînd o orientare opusă. Subiectul se apropie de sistemul de răspunsuri al unui complice cu aceleași opțiuni mai mult decît de răspunsurile unui complice neutru. În cazul complicelui cu opinii complet diferite subiectul, spre a se demarca, mărește diferența dintre judecățile lui și cele ale partenerului. În final se obține o divergență mai mare decît cea inițială. Fenomenul acesta de disimulare ce presupune un conflict identitar, va fi reluat în cercetările de influență minoritară.

După cum se poate constata, deși au existat și studii ce s-au concentrat asupra normei însăși - de exemplu, Mc.Neil și Sherif (1976) au demonstrat că o normă non-arbitrară guvernează

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 9

mai multă vreme comportamentele indivizilor din grup - cercetarea a avut tendința, în spiritul ideilor moderne din știința psiho-socială, de a se ocupa mai curînd de caracteristicile sociale ale sursei. La fel ca în domeniul persuasiunii, se consideră că trăsăturile sursei de influență, mai ales cele ce țin de apartenența categorială, sunt cel puțin la fel de importante ca și răspunsul ei.